

דוד הרטמן

הרב פרופ' דוד הרטמן, מרצה למחשבת ישראל, עומד בראש "מכון שלום הרטמן" למחקר במדעי היהדות.

בספרו "מסיני לציון" מנתח הרטמן מודלים של הברית בין עם ישראל לאלוהיו. וקורא להתחדשות אותה ברית, תוך מודעות לאתגרים שמציבה העת החדשה בכלל, וכינון "הבית השלישי" ומדינת ישראל, בפרט.

שליחי "דעות" שוחחו איתו על דרכו התורנית ומשנתו החינוכית כפי שהתעצבו במסלול חייו הייחודי.

שילה פכטר ואביעד סטולמן

"הלימוד הבריסקאי הוא חטאת נעוריי"

סולובייצ'יק, אשר השפעתו עליו ניכרת בהגותו עד היום.

ה"שיבה יוניברסיטי" נודעת היום כמקום ההולך ומקצין מבחינה דתית. מה היה הלך הרוח בתקופתך?

בתקופתי זה היה מקום מאוד פתוח. הרב סולובייצ'יק לא פחד משום רעיון, ושום אידיאה אנושית לא היתה זרה לרוחו. לשיעורים שלו היו באים גם רבנים

←

הילדים. לדבריו, דווקא בית הגידול האמריקאי המעורב (משחק הכדורסל עם הגויים למשל) הטמיע בו פלורליזם ויחס של כבוד לכל אדם. בנעוריו למד בישיבת "ר' חיים ברלין", בראשותו של הרב יצחק הוטנר, אליה הגיע בעקבות אחיו הגדולים, ולאחר מכן פנה ל"שיבה יוניברסיטי". באותו זמן הוקמה שם נבחרת כדורסל ודווקא יכולת הקליעה המעולה שלו היא שהקנתה לו מילגה לישיבה. אז החל ללמוד ברצינות ונקשר מאוד לראש הישיבה, הרב יוסף דב

אפי שיחו של דוד הרטמן משקף את המורכבות איתה הוא מנסה להתמודד בהגותו. לשונו המתובלת יידיש וסיפורי הסידים, מזכירה את בן "היישוב הישן" בירושלים, ואילו תוכן דבריו והאנגלית אליה הוא עובר מדי פעם, מלמדים על השפעת העולם המודרני.

הרטמן גדל והתחנך בארצות הברית. אביו, בן למשפחה חסידיית ירושלמית, נאלץ לעבוד קשה כדי להתקיים, ואמו היא שהקפידה באדיקות על שמירת המצוות ועל חינוך

מגורמים היסטוריים ופסיכולוגים, תוך אובייקטיביזציה של הדיון ההלכתי על כל פרטיו - א.ס.). למעשה, הרב סולובייצ'יק עצמו היה מודע לפער בין שני הקטבים בהם הוא חי. אספר לך סיפור, שתלמידים אחרים שלו יטענו שהוא שקר, אך אני מוכן להשבע על אמיתותו. פעם אחת ניגשתי אליו ואמרתי לו שאני מחפש לימוד שיבנה אישיות רוחנית ושיעניק אף חוויה דתית, ושאני חושב שהלימוד הבריסקאי יכול להעניק את זה. הוא אמר לי שאני צודק ואף הוא סבור כך, אך הוא כבול בשיטה שהוא עצמו הביא לאמריקה.

הוא התלונן באוזני על כך שאין לו תלמידים ממש, שכן כאשר הוא מעביר שיעור גמרא כולם באים, אך כאשר הוא מדבר על החוויה הדתית של פסח או על חוויה פנימית אחרת כבר לא מקשיבים לו. אני לא חושב שהוא צדק בזה, תלמידים רבים באו לשיעורי המחשבה שלו, אבל כך הוא חש. הפער היה לא רק בין הלימוד המסורתי לבין עולם החוויה אלא גם בין המסורת לבין המודרנה.

למעשה, שלושת המאמרים התיאולוגיים שלו: "איש האמונה הבודד", "וביקשתם משם" וגם "איש ההלכה"

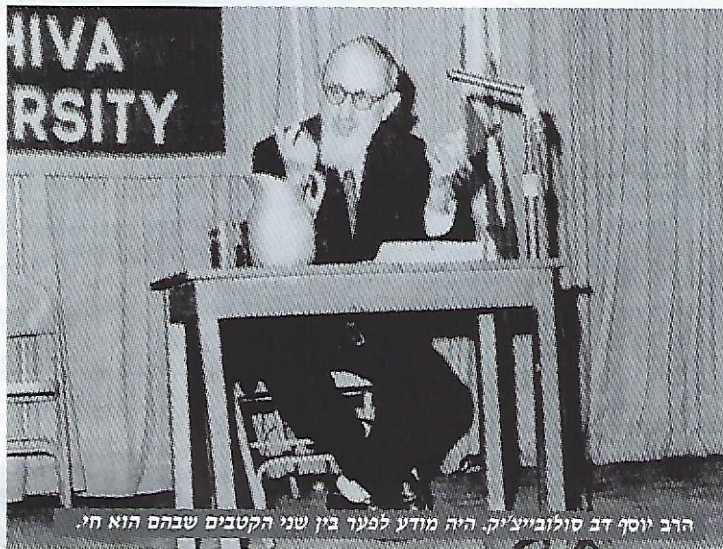
משקפים, כל אחד מהם בתחום עיוני, לא תפיסה בריסקאית מופשטת אלא חוויה קיומית דתית שקרובה יותר לפילוסופיה המודרנית מאשר לר' חיים מבריסק. אכן, בלימוד הגמרא הדבר לא בא לידי ביטוי.

האם אין לכך השלכות לגבי השקפותיו הציוניות של הרב סולובייצ'יק?

בהחלט. הרב סולובייצ'יק לא נכנס באמת לעומק המהפכה הזאת. אמנם, הוא כתב על כך בדרשותיו: במאמרו "קול דודי דופק" הוא מתח ביקורת על יהודים אורתודוקסים שלא קיימו את מצוות יישוב הארץ במלוא עצמתה. אולם, הוא לא עודד את תלמידיו לעלות לארץ. להפך - פעמים רבות הוא ניסה לשכנע שלא יעלו. הוא לא היה שמח בהחלטת ליצירת לארץ, מאחר שחשב שאוכל לתרום יותר להתפתחות היהדות בקרב יהודי הגולה ממה שאעשה בירושלים. הוא לא הפנים באמת את עומק המהפכה שבציונות.

אם כך, האם אין הגותו של הרב קוק רלוונטית יותר עבור הציבור בארץ,

סברא בשם המאירי. הרב סולובייצ'יק ענה לו בכעס שאם המאירי היה בשיעור הוא היה זורק אותו החוצה. הוא רצה שהתלמידים יחשבו בעצמם ולא יסתמכו על אחרים. חשיבה עמוקה ושכל ישר, אלה היו הכלים הנדרשים ללימוד גמרא אצלו. אומנם הרושם הכללי שעלה משיעורי הגמרא ומחלק מכתביו נטה לשמרנות פשוטה, אך מי שהיה קרוב אליו ידע שהתמונה מורכבת יותר. למעשה, היה לו גם צד חילוני עמוק, שפחות בא לידי ביטוי. אתן לך דוגמא: הוא כתב מאמר בשם

הרב יוסף דב סולובייצ'יק. היה מודע לפער בין שני הקטבים שבהם הוא חי.

"עימות", על היחס בין יהדות ונצרות. אמרתי לו שאני לא מסכים עם דבריו ושלדעתי יש חשיבות רבה בדיבור עם אנשי דת אחרים. הוא הסתכל עלי ואמר: "אני אמרתי לך לא לדבר? אם אתה חושב שחשוב לדבר, דבר". לא תמיד הכתבים משקפים את כל רוחב דעתו בנושאים מסויימים. פעם דיברתי איתו על גיוס בנות, שכן בתי היתה בצבא, והוא עודד את זה ואמר שזה חשוב.

האם הפתיחות שלו התבטאה גם בצורת לימוד הגמרא?

תראה, הוא היה מאוד קשור למסורת המשפחתית שלו. רוחו של סבו (ר' חיים מבריסק) ליוותה אותו כל ימיו, וניתן לראות זאת ב"איש ההלכה" - שהוא בעצם הספד לר' חיים, ונסיון להבין אותו בפרספקטיבה של הפילוסופיה המודרנית. כמובן, הדבר בא לידי ביטוי בשיעור הגמרא, שם המתודה היתה בריסקאית טהורה (=לימוד הגמרא בדרך של ניתוח מושגים הלכתיים ע"י יצירת מבנים מופשטים. הניתוח, בד"כ, מתעלם

קונסרבטיבים ורפורמים והוא לא מחה. דווקא אני הייתי מאוד קנאי בשנים הראשונות. הרגשתי שאני לוחם את מלחמת התורה, ותלמידים פתדו ממני. הרב סולובייצ'יק השפיע עלי ללכת לאוניברסיטה ללימוד פילוסופיה, ואפילו כתב את מכתב ההמלצה כדי שאתקבל. טענתו היתה שחשוב מאוד ללימוד באוניברסיטה כדי להצליח לדבר עם אנשים שאינם בני תורה. הוא ראה בכך חשיבות גדולה. היום המקום הפך להיות קיצוני יותר; אני זוכר חברים שלי מהתקופה ההיא שהיום משמשים שם כרבנים והם סגורים בפני כל רעיון חדש. מעניין שדווקא הרבנים שהיו שם בתקופתי, שהגיעו מאירופה, היו פתוחים יחסית להשקפות אחרות, יותר מרבני הישיבה של היום שגדלו בארצות הברית ונחשפו כל חייהם לחשיבה פלורליסטית. כך יוצא שהגישה ב"ישיבה יוניברסיטי" היום, יותר קנאית מזו של ישיבת "מיר", למשל.

מה היה טיבו של הקשר שלך עם הרב סולובייצ'יק? ישנן שמועות שהוא התנתק במשך השנים.

לא נכון. הקשר היה רציף. אני

אהבתי אותו מאוד, הייתי מקורב אליו והושפעת רבות ממשנתו. אומנם היום אני מתחיל לערער על חלק מדבריו, אך דווקא בכך אני חושב שאני ממשיך אותו. ישנו סיפור חסידי על בן של אדמו"ר, שלאחר מיתת אביו החל לערוך "טיש", אך הנהיג מספר שינויים. החסידים הזקנים הוכיחו אותו על כך שהוא משנה ממנהגי אביו, אך הוא ענה שאין בכך שינוי. כשם שאביו לא חיקה את אבא שלו, כך הוא לא מחקה את אביו. הרב סולובייצ'יק היה אדם עצמאי בחשיבתו ולכן אף חינך אותנו. הוא דרש לא לחשוש להביע ביקורת, לא להיות כנוע ולענות אמן על כל דבר שאמר, אלא להתמודד באופן רציני ומעמיק עם דבריו. לכן ביקורת על דבריו והעלאת רעיונות חדשים ומקוריים הם בגדר המשך דרכו.

אולם, ככל אדם גדול הוא היה מורכב ורב כיווני. תלמידים רבים קלטו רק צד אחד של אישיותו. היום מוציאים עליו ספרים כמו "נפש הרב" - זה כל כך רחוק ממנו. אני זוכר שפעם בשעת שיעור תלמיד אמר

כמבטאת שאיפה למהפיכה בתחום הפוליטי ובתחום הלימודי?

הרב קוק איתר את הבעיה בעיניים מיסטיות. אני צריך הגות שתבחן את הדברים באופן אמפירי, שתחלק בין דתיות לחילונית ותחשוב איך לגשר ביניהם. הרב קוק חשב שהגשר יבוא ממילא. הוא לא תפס את עומק המרד החילוני. הוא חי בתוך התפיסה הרומנטית ששלטה בתקופתו, ולכן ראה בחילונית איזו התפתחות אלוהית הסטורית שתוליד התעוררות חדשה לתורה, אך זה לא כך. מבחינה זו, השואה מטילה סימן שאלה גדול על התפיסה שלו. לייבוביץ', למשל, לא ניסה לטייח את ההבדלים בין דתיים לחילוניים. הוא הבין שמלחמת תרבות היא דבר מוכרח. אני אמנם חולק על לייבוביץ' בדברים רבים, אך אני חושב שהגדרתו את הציונות היתה יותר מדויקת. זאת, כיוון שהוא תפס את הציונות לא בדפוסים של גאולה אלא בשאיפה להיות עם עצמאי שלא חי תחת שלטון גויים.

נחזור לרגע לביוגרפיה שלך. האם לימודיך באוניברסיטה הפסיקו את לימודיך בשיבה?

כלל וכלל לא. המשכתי ללמוד בשיבה, קיבלתי "סמיכה" לרבנות, ונשארתי עוד שמונה שנים ב"ישיבה יוניברסיטי". לפרנסתי עבדתי כמורה ולימדתי אפילו אלף-בית. היה עלי לחשוב איך להביא ילדים ונוער המנותקים לגמרי מיהדות, ולמושכם ללמוד למדתי שבחינוך אין דבר שהוא למטה מכבודך, צריך לשכוח את כל העניין של מעמד וכבוד ולראות מול עיניך את התכלית החינוכית.

מהפך של ממש לעומת התפיסה הישיבתית אירע לי דווקא כשתפקדתי כרב קהילה. ראיתי ברבנות אתגר. חיכיתי לאנשים שיבואו לשאול שאלות הלכתיות. רציתי להוכיח את היכולת הלמדנית שקניתי בשיבה על ידי מתן תשובות מקוריות לשאלות מסובכות, אך אף אחד לא בא לשאול שאלות כאלה. מהשאלות ששאלו אותי חשבתי לחבר פעם ספר בדיחות. לפתע נחשפתי לפער העצום בין עולם הישיבה לבין העולם היהודי אמריקאי בחוץ. מזה למדתי שאת ההלכה המחייבת הצבת חלונות הפונים החוצה בבית כנסת צריך ליישם אף בבית מדרש. לא יתכן ללמוד באופן מנותק מהחיים. כאשר לומדים צריך להתבונן דרך החלון על מה שקורה בחוץ ולנווט את הלימוד על פי זה.

זה הפוך מהשיטה הבריסקאית.

נכון מאוד. הלימוד הבריסקאי הוא חטאת נעורי. כאשר שימשתי כרב התחלתי להתנער משיטה זו. הגעתי לבית כנסת בו לא היתה כלל מחיצה, אע"פ שהוא לא הוגדר כקונסרבטיבי. תוך שנה הצלחתי להקים שם מחיצה. גיליתי שהתפקיד שלי הוא לא לענות על שאלות אלא לעורר את הצורך לשאול, לגרום להתעניינות. זאת ניתן לעשות רק על ידי הסברה של ערכים בלשון ברורה ומובנת. היום הרבה רבנים מבינים שהבעיה הגדולה היא שאין לאנשים שאלות. הם באים עם מיצבור טענות המשמשות כתשובות, אך אנשים כלל לא שואלים. אין הם נחשבים כופרים, הם פשוט לא רואים עצמם כעם התורה. דוגמא לכך אפשר למצוא אצל משה. בהתחלה כשהוא דיבר אל העם במצרים על חירות הם הבינו. בפעם השניה כתוב שלא

גיליתי שהתפקיד שלי כרב הוא לא לענות על שאלות אלא לעורר את הצורך לשאול, לגרום להתעניינות

שמעו אליו מקוצר רוח ומעבודה קשה. מה זאת אומרת לא שמעו? הם כבר לא היו במצב שהם מבינים מה זה בן חורין. השעבוד היה כל כך חזק עד שהדיבורים על חירות כלל לא היו ברורים להם. זה המצב היום כלפי התורה; רוב האנשים כלל לא שם, וזה דורש היערכות שונה לגמרי מצד אנשי התורה. כשלימדתי כרב, ראיתי בתוך הקהילה שלי שאבחנות בריסקאיות אינן עושות דבר כדי לקרב את האנשים ללמוד או לחיות על פי התורה. ראיתי צורך למצוא בתוך הסוגיה תכנים ערכיים השופכים אור על הדיון המשפטי הנמצא בתוך התלמוד, ולגלות את הנסתר הערכי מתוך הנגלה של השקלא וטריא.

האם אתה רואה הבדל, מבחינה זו, בין המצב בארץ למצב בארה"ב?

אין הבדל משמעותי. ישנה מחשבה שבארץ אנו מחוסנים, אך אם תסתכל סביבך תראה את הניכור העמוק שקיים, ואני לא מדבר רק על חוסר הידע. הידע שאני רואה בחידון התנ"ך לא אומר לי הרבה. השאלה היא האם

יש חיבור לעולם הזה, האם הידע נלקח בחשבון במסגרת עיצוב האישיות והזהות של הנוער שלנו. יותר מהידע חסרה החוויה של העולם היהודי: חווית השבת, התפילה, יום כיפור וכו'. יעד כזה דורש תפיסה שונה של הלימוד. הוא אמור לבנות אישיות דתית עצמאית בעלת סקרנות - הן אינטלקטואלית והן חוויתית. לכן הלימוד הבריסקאי לא סיפק אותי, וזו הסיבה לפנייתי לרב סולובייצ'יק, עליה סיפרתי קודם. גיליתי שאם אתה בוחן את הסוגיה התלמודית לעומקה, אתה יכול לראות שיש תכנים מהותיים שנמצאים מתחת לפני השטח, מתחת לדיון ההלכתי כשלעצמו, בעיקר בסוגיות העוסקות בעניינים רלוונטיים כמו אורח חיים. תכנים אלה גם מבררים את מהלך הסוגיה וגם פותחים את הלומד לעולם רוחני רחב. מובן שכאשר חושפים עולם כזה עולות הרבה שאלות ומבוכות, אך לא צריך לפחד מכך. יש כאלה שטוענים שהרמב"ם כתב את ספרו רק לנבוכים. אני טוען שהוא רצה ליצור נבוכים. לדעתו, אם אתה לא נבוכ, סימן שחסר לך משהו עמוק בדמותך הדתית. בחינוך יש סיכונים. זה לא כמו נגר שלוקח עץ ומייצר שולחן, ויודע בדיוק מה יצא ואיך הוא רוצה את השולחן. דווקא כאן נמצא הסיכוי לתחיה מחודשת של התורה. גם במשך אלפיים שנות גלות היו התחדשויות רבות. הקבלה היתה מהפיכה, מורה נבוכים היה מהפיכה, הציונות הדתית היתה מהפיכה. כל דבר מאלה היה חידוש, אבל אנשים לא יודעים איך לחיות עם החידוש כיוון שהוא טומן בתוכו סכנה רבה. לכן הם נאחזים בישן בנוקשות ובפחד.

האם בדברים אלה אתה מתכוון גם להלכה?

בוודאי. גם ההלכה התחדשה במשך שנות הגלות והיא יכולה להמשיך להתחדש. כל דור קיבל את ההלכה בדפוסים שלו. היום, למשל, סוגיית שילוב הנשים היא אתגר עבורנו. האם הנשים לא היו במתן תורה? האם הן לא חלק מהברית בין עם ישראל ואלוהיו? אבל זה תלוי בעולם הרוחני של האנשים. אם יבנו עולם רוחני עשיר ועמוק ובעל עוצמה, נגיע לדיונים בנושאים הדורשים התחדשות. ההלכה צריכה לשקף את פנימיות הנפש ששואפת לקרבת אלוהים ולא לחסום את הרגש האנושי. החידוש צריך לבוא מתוך דו שיח מתמיד עם העבר. בגמרא

דעות

לתשומת הלב

החל מגיליון 3 ביתן יהיה לקבל את חוברת דעות רק בתשלום

המעוניינים להמשיך ולקבל את החוברת לביתם, מוזמנים להזדרז ולהרשם במשרדי התנועה

מוני שנתי

מחיר מוני שנתי: 50 ש"ח בלבד (כולל גם את כתב העת "גיליון")

חברי התנועה מקבלים את החוברת

חינם!

נאמני תורה ועבודה

קיבוץ עין צורים

ד"ר שדה גת 79510

טלפון 08-8505226

פקס 08-8505227

שור סוכנויות ביטוח
בישראל (1983) בע"מ

הבעיה הביטוחית שלך היא האתגר שלנו

משרד ראשי
רחוב שטיבל 2 תל-אביב
ת"ד 57281, מיקוד 61572
טל' 03-5611597
פקס' 03-5620502

מובע הפרדוקס של חידוש ומסורת בסיפור על משה שהגיע לבית מדרשו של רבי עקיבא ולא הבין שום דבר מהידושו, אך דעתו נחה כאשר ר' עקיבא אמר שהדברים הם הלכה למשה מסיני. במדרש זה אירוניה רבה אך הוא מהווה חלק מהעומק של ההתחדשות היהודית.

אגב שינויים והתחדשות בהלכה, לאיזה

זרם ביהדות אתה משייך את עצמך?

איני מגדיר את עצמי אורתודוכסי, קונסרבטיבי, או רפורמי. אני במהותי ירושלמי שאוהב את התורה ומרגיש מחוייבות למורשת היהדות שקיבלתי. אני לא אוהב את הסיווגים למיניהם. פה בארץ לא שומעים מה אתה אומר. מסתכלים בכיפה שלך וכבר יודעים למה אתה שייך, מה אתה חושב, ומה דעותיך הפוליטיות. לכן יש לי הרבה כיפות בכיס, מכל מיני סוגים כדי שלא ישייכו אותי לאף זרם.

מה יחסך לקונסרבטיבים ולרפורמים?

כשאני רואה מה קורה בציבור החילוני בארץ וביהדות בחו"ל, אני מבין שאנו במצב של סכנת קיום רוחני. הממסד הרבני לא מבין שהבעיה אינה מיהו בר סמכא בהלכה, ואם קבלת מצוות מחייבת את כל החומרות והאיסורים – אלא הספק האם יהיה איזה ענין להשתייך לתורת ישראל ולהמשיך את מסורת הברית שהתחילה במעמד הר סיני. לכן, כשביקרתי במחנות קיץ של התנועות הללו בחו"ל, הבנתי שהם עוסקים בהצלת נפשות. אף על פי שאני חולק על כמה מתפיסותיהם לגבי ההלכה והבנת מושג ההתגלות, אני מברך על פעולתם ומקרב אותם. זה טוב יותר בעיני מתרבות של פאבים חילוניים. אני מעודד ומכבד כל מורה ורב שמנסה לפתוח את ליבו של עם ישראל לאהבת לימוד התורה.

מה נעשה במכון שהקמת לשיפור המצב

בארץ?

נערכים כאן מחקרים רבים על ידי טובי החוקרים בכל מקצועות היהדות וגם בנושאים רלוונטיים היום מבחינה הלכתית ומחשבתית. יש פה בית מדרש שלומדים בו בצורה שונה מהמקובל, במטרה להגיע לדיונים על ערכים ותפיסות עולם מתוך המקורות. לאחרונה פתחנו תכנית מקיפה בה לומדים מנהלי בתי ספר ומורים מכל רחבי הארץ במשך ארבע שנים גמרא, מדרשים ומחשבה, במטרה להקנות להם גישה למורשת היהודית. בנוסף לכך יש פה

תיכון בו מלמדים בצורה פתוחה. מעודדים לשאלות ולחשיבה עצמית. אך איני דואג רק למצב בארץ. אני מרגיש מחוייבות גדולה ליהודים בארה"ב. אם פה בארץ לא יהיה מסר רוחני חדש, אין לי מה לחפש דווקא פה. חילוני אפשר להיות גם בקליפורניה. בכל דבר שקורה אני חושב על ההשלכות לעם היהודי כולו ולא רק לזה שבישראל. בזה אני לא לגמרי ישראלי.

איך אתה רואה את המצב הדתי במדינה

במלאת לה חמישים שנה?

להיות דתי היום זו גבורה עילאית. אני באמת חושב שהממסד הדתי והפוליטיזציה של הדת גורמים לניכור ושנאה לתורת ישראל. ידויי אבנים, צעקות, והחרמות אינם יוצרים אווירה שאנשים ירצו לחשוב על היהדות כאופציה חיה לחייהם. המצב היום מחייב רדיפת שלום, כתלמידיו של אהרון, ולא קנאות המרחיקה אנשים מהתורה. הממסד הדתי בשנת היובל למדינה, מועד שבו היה אמור להיערך חשבון נפש לאומי עמוק ומקיף, עוסק בנושאים שטחיים: פוליטיקה או גטקס של רקדנים בלהקת בת שבע. האם שאלות כאלה הן השאלות התיאולוגיות וההלכתיות העולות אחרי 50 שנה של קיומנו כעם חופשי? זה התוכן הרוחני שאנו רוצים לתת לעם? להמשיך להיות דתי באווירה שכזו, זוהי באמת גבורה.

עד היום בנינו תשתית, עכשיו צריך להתחיל את הבניין האמיתי. אסור לחשוב שהעם מוגן ע"י סגולה של ה"נפש היהודית". אני לא מאמין בזה. אני חושב שהנפש היהודית יכולה להיות מושחתת, תראה למשל איך נשים מוכות בידי בעליהן, איך נוהגים היום בכביש, ראו את תרבות הדיבור והוויכוח בכנסת וברחוב. אני לא רוצה מילים יפות על העם היהודי, אלא מעשים. אני מקוה שבשנים הבאות נציב לנו אתגר להתנחל בנפש העם כדי שנוכל לעורר תחיה מחודשת של התורה באופן עמוק. תפילתי היא שרבני א"י יבינו שאין קדושת הארץ בלי קדושת העם. האדמה היא קדושה רק בתנאי שהאדם החי עליה מוכן לחיות ע"פ הרוח המבוטאת בפסוק "קדושים תהיו כי קדוש אני". ■

תודה לרות חי על סיועה בהכנת הראיון לדפוס.

"ר' יוסי הגלילי היה מהלך בדרך. מצאה לברוריה. אמר לה: באיזו דרך
נלך ללוד? אמרה לו: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים, 'אל תרבה
שיחה עם האישה? היה לך לומר, 'באיזו ללוד?'". (עירובין נג, ב)

"לכאורה הפנימה ברוריה באופן מחמיר את עמדתם המגבילה של החכמים.
אך לדעתי לא לכך היא התכוונה. הרי זה כאילו הייתם הולכים ברחוב בשנות השישים
ופוגשים פתאום את הרב סלובייצ'ק, ואומרים לו: "איפה הרכבת התחתית?" הרגע
פגשתם את גדול הדור, וכל מה שיש לכם להגיד הוא, "איפה הרכבת התחתית?!"
אולי תשאלו משהו מן התורה?!" (מדברי הרב יהודה הרצל הנקין בכנס)

"לעניות דעתי, זהו הערך המתמשך של הכנסים האלה. שהרדיקלי יהפוך לנורמלי.
תתלהבו! אנו חוזים במו עינינו, וחוזים בעצמנו, מהפכה ללא שפיכות דמים."
(הגב' גייל המר, אוסטרליה)

לפקוח את העין השנייה

לאה שקדיאל

סקירה והרהורים אודות
הכנס הבינלאומי השני
לכמיניזם ואורתודוקסיה
(ניו יורק, חורף '98)

חברות/ים למאבק בתוך הקהילה היהודית
מזה חצי יובל שנים. כאן ממש, בניו יורק
(בחורף 1972), התארגנו הקבוצות
הראשונות שעסקו בהעלאת מודעות
פמיניסטית, בלימוד תורה והיסטוריה
יהודית מן הפרספקטיבה החסרה של הנשים
היהודיות בכל הדורות, בחיפוש דרכים
למציאת מקום לנשים בתוך המצוות
והתפילה. למעשה הן הגדירו את הסוגיות
הבעייתיות הדורשות שינוי מדיניות מצד
המנהיגות היהודית הדתית. מספר מצומצם
של נשים צעירות ותוססות, שהתעקשו
לממש את התודעה העצמית החדשה שלהן
כבעלות ערך שווה (קרי, פמיניסטיות)
דווקא בתוך המסורת ולא מחוצה לה, גרמו
אז הרבה כאב ראש לגברים המנהיגים.
בסופו של דבר נעתרה התנועה הרפורמית
ללחץ "מלמטה", והחלה לממש את חזון
השוויון בין המינים אליו התחייבה באופן
תיאורטי מאה שנה מוקדם יותר(!). כעבור
עשור, בשנות השמונים, החלו
הקונסרבטיבים להסמיך נשים לרבנות, מתוך
פרשנות הלכתית המתנה זאת בקבלת עול
המצוות שנשים פטורות מהן², וגם שם החלו
להתחזק המגמות השוויוניות.

האולמות. לכאורה, חזרה לימי בית הספר,
עם "חזנית" משלנו, וללא אמירת "דבר
שבקדושה" המצריך מניין של גברים; אבל
ביום ב' בשבוע החגיגות מגיעה לשיאה,
כאשר התפילה כוללת גם קריאה בתורה,
ואת כל ה"עליות" מקבלות נשים אשר זו
להן הפעם הראשונה. לפחות מאה קבוצות
תפילה כאלה כבר פעילות ברחבי העולם
היהודי¹ (כארבעים התווספו במהלך השנה
האחרונה, בין הכנס הראשון לשני); הפורום
האלקטרוני "רשת קבוצות תפילת נשים"
שימש למעשה כמצע רעיוני משותף לגיבוש
הכנסים הללו.

באולם העיניים נוצרות מסקרנות. חלקנו
מצפות/ים בקוצר רוח למלא שוב את
המצברים, באמצעות המפגש החם עם

השנה "עלינו כיתה": שלושת הכנסים
הבינלאומיים אודות פמיניזם ויהדות
שהתקיימו עד עתה (בירושלים בסוף 1986
ובסוף 1988, ובניו יורק בשנה שעברה),
התפארו בתואר הדרמטי של ראשוניות
היסטורית, כאילו צריך להתחיל כל פעם
מחדש, ולהכריז שוב ושוב על "הכנס
הבינלאומי הראשון". אולי משום שבכל פעם
התחלפו המארגנות, אשר כנראה עייפו מן
המשימה המונומנטלית. והנה זכינו סוף סוף,
והרבנית פלו גרינברג עשתה זאת שנית. היא
נענתה לאתגר לעמוד בראשה של תנועה
שהפכה למשמעותית ביותר בפמיניזם
היהודי היום - תנועת הפמיניזם
האורתודוקסי. לא עוד מבצע חד-פעמי
להשגת מטרה נקודתית, כי אם "בית" של
ממש, תנועה ממוסדת ובינלאומית (ארה"ב,
קנדה, אנגליה, אוסטרליה, הולנד, שווייץ,
הונג קונג, ו...ישראל), בעלת נוכחות בחברה
היהודית, קבוצת שייכות סוציולוגית לכל
המבקשות/ים לחוות את העצמת הנשים
בתקופתנו כחלק אורגני של הזהות היהודית
והדתית.

למעלה מאלפיים אישה ואיש התכנסו
באווירה חגיגית של התעלות הנפש. כל בוקר
נפתח בתפילה המונית של נשים באחד

הפגנה למען עגונות ומסורבות גט

הנשים, שכן הגיעה העת לברר הלכות אלה ואחרות לנוכח קיומו של הפמיניזם הדתי כעובדה מוגמרת ובלתי הפיכה: הרב אליעזר ברקוביץ, הרב אבי וייס, הרב אריה פרימר, הרב יהודה הנקין, ואחרים.

זאת ועוד: לאחרונה מתפתח שיח משותף לפמיניסטיות הדתיות ולרבנים התומכים במאמצייהן להגדיל תורה ולהאדירה מכיוון זה. לעיתים מתנהל השיח על בסיס ההנחה המקובלת אודות הרב כמנהיג רוחני בלתי מעורער; לעיתים כבר מתנהל השיח על בסיס הנחה אחרת לגמרי, דמוקרטית ושוויונית יותר, אודות מנהיגות משותפת של גברים ונשים בעלי/ות תפקידים שונים בקהילה, כאשר כולם/ן נקראים/ות להשתמש בתפקידיהם/ן השונים לטובת המטרה הכללית, וממילא ברור כי גם הרבנים שבחבורה יעמידו את סמכותם התורנית לטובת העניין.

רבנים רבים המשתתפים בכינוסים הללו, אינם נרתעים מזיהוי פומבי כפמיניסטיים, ומתפלמסים בגלוי עם רבנים אחרים, שמרניים יותר, הממשיכים עדיין להוקיע את התופעה (כגון "דעת תורה" שפרסמו

ובכן, מתברר כי איננו עוד בבחינת קומץ שולי. ארלין אייגוס, דבי וייסמן, רחל אדלר, טובי גודמן, פרידה בירנבאום, בלו גרינברג, רבקה האוט, בלדה לינדנבאום ואחרות – אלו החלוצות שסללו לנו דרך, ההולכת ומסתמנת כדרך המלך של האורתודוקסיה המודרנית.

אחת הדרכים לעמוד על השינוי היא על ידי התבוננות בעמדתם של רבנים ומורי הוראה ביחס לפמיניזם. עד לאחרונה נהגנו לנבור בתוך ים ההלכה כדי ללמוד מהן העמדות האפשריות כלפי "מקומן של הנשים": הרב אלינסון ז"ל חיבר את לקטי המקורות מכל התקופות לפי נושאים, ד"ר יחזקאל כהן לימד אותנו אודות המחלוקת בין הרבנים קוק ועוזיאל בסוגיית הזכות לבחור ולהיבחר למשרות ציבוריות, ד"ר נורמה ג'וזף תקרה את השו"ת של הרב משה פיינשטיין, תלמידי הרב סולובייציק התעמקו בניסיון להבין את עמדותיו לגבי נושאים שונים הקשורים לנשים. והנה הולכים ותופסים את מקומם רבנים המודים כי אין להשלים עוד עם פרספקטיבה יהודית-גברית בלבד על

לעומתן, נאלצו פמיניסטיות אורתודוקסיות להיאבק קודם כל נוכח הניסיון של הקהילה המאורגנת להכחיש את קיומן. נטען נגדנו כי הפמיניזם, כשאר חוליי החברה המודרנית, אינו אלא סוג של התבוללות; כי הוא מאיים על קדשי ישראל, מן הנישואין והמשפחה ועד בית הכנסת ועולם ההלכה; כי לא תיתכן בשום אופן מוטיבציה דתית-פמיניסטית, אלא יש כאן רק מרדנות אגואיסטית לשמה; כי מעמדה של האישה ביהדות נקבע ע"י הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, ואין כל דרך לשנות שום דבר בנושא; או לחילופין, למרבה הפרדוקס, כי מעמדה של האישה ביהדות היה מאז ומעולם מצויין, ואין צורך בייבוא זר כדי ללמד אותנו "אשת חיל" מהי; כי מה שהיה טוב לאימותינו מאז שרה ואילך ("הנה היא באוהל", "שמע בקולה"), מן הדין הוא שיתאים גם היום; ובעיקר – כי המדובר בקומץ בחורות מזרות, שוליות לחלוטין, כעין זבוב טורדני ולא חשוב במיוחד שניתן לגרש אל מעבר לגדר, להדביק עליו את התואר "רפורמי" (כפי שארע לנשות הכותל, המתפללות לפי ההלכה האורתודוקסית דווקא), וחטל.

חמישה מראשי ה"ישיבה יוניברסיטי" בגנותן של קבוצות התפילה הנפרדות לנשים).

לכולנו ברור כי המהפכה פרצה בתחום לימוד התורה. בנות למדו תלמוד רק בבתי הספר התיכוניים ששאבו את השראתם מן הרב סולובייצ'ק בארה"ב, ואצלנו בארץ – בבי"ס "שפיצר" בירושלים, ובבתי הספר של הקיבוץ הדתי. לא היו כלל בנמצא מוסדות ללימודים תורניים גבוהים לבנות. והנה הגענו לפריחה של ממש, וכאן בניו יורק, בין השיטין, מתקיימת "פסגה זוטא" של המוסדות הישראליים: הרבנית מלכה בינה ("מתן"), הרבנית חנה הנקין ("נשמתי"), הרבנית גילה רוזן ("יקר"), ד"ר תמר רוט וחנה קהת ("ברוריה"), שירה ברויאר

("פלך")... עדיין חסרות לנו "מדרשת הרובע", "עין הנציב", "אורות עציון" והמדרשה באוניברסיטת בר-אילן, ואולי לא רחוק היום בו תשתתף גם נציגה של "המכללה" הוותיקה מכולן...

בסך הכל הצלחתי לרכז רשימה של כמעט שלושים ישראליות שהגיעו הפעם. חלקן הביעו פליאה גדולה על הפומביות החגיגית של הפמיניזם התורני בארה"ב: פרץ בינינו ויכוח אודות האפשרות להעביר לארץ את נושאי הדיון כפי שהם – האמנם "סדר היום" שלנו בארץ יכול בכלל להיות זהה? ובכלל, מתי נזכה לראות בכנס תורני בארץ מתורגמניות לשפת החרשים מתמקמות למרגלות הבמה, ומתאמצות כל כך לעמוד בקצב המסחרר של הנושאים הנדונים

בנשימה אחת (הלכה ופילוסופיה, סוציולוגיה ומקרא, דיון באנגלית רווי ציטוטים בעברית ואפילו בארמית), וכל זאת עבור "מיעוט זניח" של שתי בחורות בשורה הראשונה? האם גם אצלנו היו הרוחות רוגשות כל כך במסדרונות עקב הדרשה של נשים לא-נשואות רבות, רווקות וגם גרושות, לדון בגלוי ביחסה המחפיר של

הקהילה אליהן כאילו היו נכות? הרפלקסים הציוניים שלנו הגיבו אוטומטית בכל פעם שנשמעה מן הבמה הקריאה הזחוחה: "השנה במלון הייט, בשנה הבאה במדיסון סקווייר גרדן", הלא הוא האצטדיון הענקי בניו יורק. "לשנה הבאה בירושלים!", אמרנו ספק לעצמנו.

כמה תמונות מהכנס

בארוחות הצהריים דוברים בכל אחד משני הימים רבנים "משלנו", ישראלים, אמנם אנגלו-סקסיים במקור (מה לעשות...) אבל ישראלים אפילו בחיצוניותם, מהזקן וגודל הכיפה ועד סגנון הלבוש, וכל שכן בכתביהם ההלכתיים המרשימים: הרב יהודה הנקין, והרב פרופ' דניאל שפרבר. ליבנו מתרחב בתקווה למשמע דברי העידוד הברורים לפמיניזם הדתי היוצאים מפיהם של בני-סמכא שכאלה. ובסיום הסעודה, מה טבעי יותר מזימון של נשים בקול רם מעל הבמה, כאשר מספר הגברים שנשארו ישובים במקומותיהם רב על מספר אלה שיצאו לאלם אחר...

★★★

במושב המוקדש לעיון במושג "קול אישה", ממשיך הרב שאול ברמן את התפיסה שהציג הרב הנקין: המקורות ההלכתיים מראים כי ההגבלות מטעמי צניעות על פעילות מעורבת אינן מחייבות הפרדה גמורה בין המינים, וכי הן משתנות עם הדורות לפי הנורמות החברתיות. שותפתו לפאנל, פרופ' סילביה ברק-פישמן מאוניברסיטת ברנדייס, שהתמחתה בהשפעת הפמיניזם על יהדות ארה"ב לזרמה, מציגה לעומת זאת ניתוח פסיכו-סוציולוגי פחות אופטימי, יותר כועס:

←

הרב אלן מינג, רבו של בית הכנסת במרכז לינקולן במנהטן, חולל השנה סערה (ובעקבותיו הלך מחבר המחקר ההלכתי "נשים בתפילה", הרב אבי וייס, מבית הכנסת בריברדייל): הוא מינה לראשונה אישה, ג'ולי ג'וזף-סטרן, לתפקיד בעל כותרת חדשה, "מתמחה קהילתית" (congregational intern), מקביל לחלוטין בתנאי השכר שלו לתפקיד המקובל שם של "מתמחה רבני" (rabbinical intern). כאן על הבמה הוא נושא דברים על הנושא המתבקש: האמנם צועדת האורתודוקסיה בעקבות זרמים אחרים, לקראת הסמכת נשים לרבנות? זה לא בלתי אפשרי, אומרת שותפתו לפאנל, ד"ר עדינה ברקוביץ, ומפרטת את הרקע ההיסטורי לתפקידי מנהיגות רוחנית שמילאו נשים יהודיות בתקופות שונות. לא בדיוק, אומר הרב מינג, ומפרט את התפקידים השונים שיוחסו במהלך ההסטוריה לנשים שנושא בתואר "רב", וכל זאת על מנת להוכיח כי ניתן להפקיד בידי נשים היבטים של מנהיגות שונה מהמנהיגות הגברית, כגון ביקור חולות (לרבני קהילה), בין היתר, תפקידי סיעוד ויעוץ). הקהל מרוצה מאד: דווקא בסוגייה זו מורגשת ההתקדמות המהירה מאז השנה שעברה. בכל הזדמנויות מזכירים כאן כי בכמה מקומות כבר מתקיימים לימודים תורניים להכשרת נשים לתפקידי פסיקה בתחומים כגון טהרת המשפחה, כשרות, ואולי גם שבת.

ד"ר סוזן שפירו מאוניברסיטת הרווארד מנתחת יחד איתנו קטע מ"מורה נבוכים"³ הרמב"ם, בהשפעת המסורת האריסטוטלית, טוען להבחנה דיכוטומית בנפש האדם בין החומר, הנמשל לאישה בוגדנית, לבין הצורה (המהות הפנימית-צלם אלוהים), או בלשון ימינו – הרוח. הוא ממליץ, כידוע, על שלטון הרוח על החומר. אמנם רק דימוי יש כאן, אבל המרצה מייחסת חשיבות רבה לתפיסה התרבותית המנחה דימוי שכזה, וקושרת קטע זה למשפט מתוך משנה תורה⁴ אודות דינה של אישה שאינה עושה חובתה לבעלה – "כופין אותה ועושה, אפילו בשוט". בדיון הקצר מועלות שאלות: עד כמה ניתן לייחס משמעות לדימויים? ואם אריסטו "אשם", ומקור הדימויים הקשים יווני, האם זה מפחית ממשקלה של הבעיה היהודית? ואם נוכיח כי הרמב"ם היה יוצא דופן, וכבר הראב"ד מעיד שם כי לא שמע על היתר כפייה בשוט, "אבל ממעט לה צרכיה עד שתיכנע", האם נמצא נחמה? ומה אם "כופין" בעברית (בניגוד לתרגום האנגלי, משום מה) מצביע אולי על כוחו של בית דין להכות, ובשום אופן לא על זכותו של הבעל עצמו להכות – האם נרגענו?

★★★

★★★

מדוע עדיין אטומים הלבבות לנוכח עוול משווע זה?

★★★

אני מסכימה עם הטענות הללו, אולם הכנס בכללו נוסך בי תקווה. הנה למשל הרב פרופ' עמנואל רקמן, איש בגבורותיו תרתי משמע, המסביר בפרוטרוט את ההיגיון ההלכתי המנחה את בית הדין המיוחד העוסק בהפקעת קידושין לצורך שחרור מעוכבות גט, במקרים בהם נכשלו כל הנסיונות האחרים לשכנוע הבעל הסרבן. עמיתיו לפאנל, הרבנים ריסקין וברמן, הסתייגו מפיתרון רדיקלי זה, אולם רק בטענה כי את הסמכות להפעילו יש להשאיר בידי בית הדין בירושלים, במקום ליישם אותו באמצעות הרכב פרטי של דיינים.

★★★

הירושלמי⁵ אודות ר' אליעזר, שגרס כי "אין חוכמתה של אישה אלא בפילכה", וכי "ישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים".

★★★

מציבים כאן יותר שאלות טובות מאשר תשובות טובות, אומרת מישהי. כך הרב לוקסטין, המצהיר בגאווה כי אצלו בבית הכנסת מציינים גם את שם האם בכל "מי שברך", אבל חושב משום מה שההצעה שלו ללחוש בפרטיות במקום בקול רם את ברכת "שלא עשני אישה" תספק אותנו, כאילו נסכים שימשיכו להעליב אותנו אבל בשקט... שוב אנו נאלצים להקדיש מקום מרכזי לדיון במליאה על בעיית העגונות, טוענת ד"ר סוזן ארנוף, מנהיגת המאבק רב-השנים בתחום זה. והלא המושג "תיקון עולם" מופיע אצל חז"ל בהקשר זה דווקא! מדוע מתקשים רבנים למצוא פתרונות הלכתיים לבעיה ייחודית זו של היהדות האורתודוקסית?

הגברים הדתיים, כמו קבוצות ריאקציוניות אחרות, בוחרים לתקוף בחזית בה סיכוייהם להצליח רבים. הם מתנהגים בצביעות: מוסיקת "רוק דתי" לא צנוע בביצוע גברים חודרת לכל פינה, אבל את הביטוי הנשי מדכאים בעזרת פירושים הולכים ומחמירים להלכות "קול באשה". וכך יכולים הם ליהנות ללא מעצורים ממנעמי החירות המודרנית, שהרי את פחדיהם מן המודרניות הם משליכים על הנשים, מהן הם דורשים לשמור על המסורת עתיקת היומין של סבתותיהן...

אני נזכרת בגלגול נוסף של הביטוי "קול באשה": פרויקטים יהודיים פמיניסטיים רבים, דתיים וגם חילוניים, בחרו בו ככותרת שיש בה מן ההתרסה נגד ההקשר התלמודי המקורי, המגביל ממש כשם שהתיכון הדתי-הפמיניסטי לבנות, "פלך", שאל את שמו מן הסיפור בתלמוד

שם למעלה. זו תרומתו של הפמיניזם היהודי לתיקון הכולל: כאילו היינו עד כה שתומי עין אחת, היא העין הנשית, מתבוננים בעולם ובתורה ובהלכה דרך העין האחרת בלבד, היא העין הגברית, מתעקשים על הבלעדיות והפוליויות של המבט המצומצם הזה. והנה אכלנו מפרי עץ הדעת החדשה הזו ונפקחה גם עינינו השניה. ראשית, אנו רואים עכשיו "צלע" שלמה של המציאות שנסתרה מאיתנו עד כה: העולם מתרחב כמעט פי שתיים. שנית, במקום הראייה השטוחה 'הקודמת, אנו מתברכים עתה בראיית-עומק, מימד חדש של המציאות שאת קיומו לא יכולנו כלל לשער. חלק מאיתנו סבורים כי חטא נורא יש כאן, ונאחזים בכל כוחותיהם ב"גן עדן" אבוד של תמימות נושנה. אחרים רואים באומץ את הפוטנציאל הרוחני האדיר המשתחרר. לטובת כולנו, נשים וגם גברים. ■

החכמים/ות הראויים/ות לבלוט כמודל לחיקוי.

המושג "תיקון עולם" מבוסס על עקרון ההתאמה בין העולם הזה לבין העולמות העליונים: כל פגם מוסרי מנציח את הטרגדיה של הכלים הנשברים וניצוצות האור השבויים בקליפות, כל מצווה המתקיימת כאן ועכשיו "מייחדת ייחודים"

נראה לי כי הסיבה לחיוניות הרבה של הפמיניזם הדתי טמונה בתחושת ההתחדשות היצירתית שהיא מספקת לאורתודוקסיה המודרנית בכללה. כן, יש לנו טענות נגד הציבור ומנהיגיו, אבל אין אנו תנועת מחאה, כי אם תנועה של רוחניות וצמיחה, בניין ועשייה. כבר השנה נאלצו המארגנות לדחות בקשות רבות להרצות בכנס - כה רבות/ים הן/ם תלמידי/ות

מהדורה שנייה

בין סמכות לאוטונומיה

במסורת ישראל

עורכים: אבי שגיא וזאב ספראי
בהוצאת הקיבוץ המאוחד
בשיתוף עם "נאמני תורה ועבודה",
תל אביב, 1997, 511 עמודים

רק אצלנו ניתן לרכוש את הספר במחיר מוזל: 65 ש"ח (לא כולל 5 ש"ח דמי משלוח)

נאמני תורה ועבודה
קיבוץ עין צורים ד"נ שדה גת 79510 טלפון 08-8505226 פקס 08-8505227

מחיר לצעירים/ות ולחברי התנועה 55 ש"ח

1. גם בישראל קיימות קבוצות אחדות, בירושלים (כגון בית-כנסת ידידיה בשכונת בקעה), בעומר, בירוחם, ובכמה קיבוצים דתיים בשמחת תורה.
2. The Ordination of Women as Rabbis - Studies and Responsa. Editor: SIMON GRINBERG (1988)
3. חלק ג פרק ח.
4. הלכות אישות, פרק כא הלכה י.
5. סוטה, פרק ג, הלכה ג.

נגישות הלכתית לסוגיות מדיניות

ידידיה שטרן

שיורית לכל חלקי המציאות שאינם נתפסים על-ידי הכל כנוגעים באופן ישיר בשאלות הלכתיות מובהקות. המכתב מגנה בחריפות כל אפשרות הבדלה בין עניינים הלכתיים לעניינים אחרים. גם שוק החיים הוא חלק מהתורה, וממילא הסמכות לפסוק לגביו מסורה למורי-ההלכה.

ב. השופט מנחם אלון, בהתייחסו לעמדתו של השופט אהרון ברק, לפיה: "אין פעולה שהמשפט לא חל עליה", קובע: "דבריו של חברי נכונים ונכוחים הם, אם יונס בהם שינוי קטן אחד בלבד, והוא, שבכל מקום שנאמר בו המונח "משפט" יבוא במקומו המונח "הלכה"⁵."

מקור ההסכמה שבין החזון אי"ש ובין השופט אלון מונח בתפיסה לפיה קשה לראות כיצד מערכת שמקורה ברצון האל, אינה יכולה להסדיר, מעצם טיבעה, נושא כלשהו.

עמדה אחרת ביחס למעמדה של ההלכה מובעת בדיעה, שדרוש טיעון א-פריורי שיוכיח מניעה (לוגית, תיאולוגית, או אחרת) לקיומם של נושאים שהאל, מקור הסמכות, בוחר (במובן של כוונת המחוקק) שלא להסדירם באמצעות נורמה הלכתית. בהעדרו של טיעון כזה יש לשקול את האפשרות

ממצא התומך בהעדר אחת הנגישויות די בו כדי למנוע, או למצער, להרתיע מנקיטת עמדה הלכתית מחייבת.²

נגישות תקרונית

העמדה התורנית השכיחה גורסת שהמציאות כולה נתפסת בקטגוריות הלכתיות. ההלכה היא כולית: "ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא"³.

להלן אביא שני גילויים מודרניים בהקשר זה, שמקורם ברבדים שונים ביהדות:

א. במובאה שפורסמה מתוך מכתב ששלח החזון אי"ש לרב קלמן כהנא, מנהיג מפלגת פועלי אגודת ישראל, נכתב:

"השיטה לעשות את התורה לחלקים

שנים. הוראה באיסור והיתר - חלק אחד,

והוראה בשוק החיים - חלק שני. להיות

נכנעים להוראות חכמי הדור בחלק

ראשון, ולהשאיר לחופש בחירתם בחלק

השני - היא השיטה הישנה של המינים

בירידת היהדות באשכנז, אשר הדיחו את

עם ישראל עד שיתערבו בגויים ולא

נשאר לפליטה"⁴.

הבטוי "שוק החיים" הוא כנראה הגדרה

במסגרת הדיון הציבורי אודות המאמץ המדיני של מדינת ישראל להשלמה עם שכנותיה נשמעות בשנים האחרונות עמדות תורניות מפייהם של מורי-הלכה מזרמים שונים. אף שפסק-ההלכה הוא דרך ההבעה הדתית הנחרצת ביותר, רבנים אינם מהססים לפסוק גם בנוגע לסוגיות מדיניות מובהקות, כגון: היחס לתהליך השלום, שאלות הנוגעות למסירת שטחי ארץ-ישראל וכו'. רבנים אלו מניחים שקיימת לגיטימיות פנים-הלכתית לפסיקה בנושאים מדיניים, מה גם שהתבטאויותיהם זוכות לעידוד התקשורת וללגיטימציה ציבורית.

מאמר זה ינסה לבחון את נגישותם של פוסקי-ההלכה לשאלה המדינית. ההנחה הבסיסית היא שהתנאי לפסיקת הלכה בסוגיות מדיניות הוא קיומן של אפשרות (נגישות עקרונית), עניין (נגישות מוסדית), ויכולת (נגישות מעשית) להתייחס אליהן.

פרופסור ידידיה שטרן הוא דיקן הפקולטה

למשפטים באוניברסיטת בר אילן.

המאמר המלא, העוסק גם בהשוואה בין ההלכה

למשפט הישראלי, הופיע בספר "בין סמכות

לאוטונומיה במסורת ישראל" בהוצאת "נאמני תורה

ועבודה" (תשנ"ח; עמודים 218-242).

העיבוד המופיע כאן נעשה ע"י שועי רז.

שאכן קיימים נושאים כאלה. כלומר, יש לשקול את צמצום סמכותה של ההלכה לגבי חלקים מסויימים של המציאות האנושית, וליצור בכך חללים הלכתיים שהבחירה בהם מסורה לאדם, לציבור, ו/או למערכת נורמטיבית אחרת.

המחלוקת סביבי כוליותה של ההלכה וסמכותה לדון בשאלות מדיניות באה לידי ביטוי בדיון סביב מסירת שטחי ארץ-ישראל שנכבשו במלחמת ששת-הימים. הרב בצלאל ז'ולטי, שהיה רבה הראשי של ירושלים, כתב בענין זה:

"[ב]כל בעיה מדינית כללית יש מקום לקביעת עמדה הלכתית, כי אין שטח ביהדות אשר אינו נוגע להלכה, כנאמר:

"הליכות עולם לו, אל תקרי

הליכות אלא הלכות".

כלומר, שכל הליכות עולם

הם הלכות. רבותינו ז"ל

אומרים: "הקב"ה הסתכל

באורייתא וברא עלמא",

ובודאי שזה נאמר גם על כל

הציבור ועל כל יחיד, שבא

לברוא את עולמו הוא,

שחייב להסתכל באורייתא,

כדי לבנות ולקיים את

עולמו. בהלכה נמצאת

תשובה לכל הבעיות

המתעוררות, ואין כמעט

בעיה שלא יהיה כרוך בה, ישירות או

בעקיפין, בדיון ממש, או דיני איסור

והיתר, או דיני ממונות.⁶⁶

דברים אלה מבטאים את העמדה הכולית

ביחס לסביבת-הדיון של ההלכה.

גם פרופ' יצחק אנגלרד מצטרף לדעה זו:

"נוכח אופיה המקיף של ההלכה היהודית

אין להפקיע מתחומה אף עניין מענייני

המדינה." ובהמשך: "גם מדיניותה של מדינת

ישראל ביחסיה עם שכניה ותושביה

הערביים אינה מצויה מחוץ לתחום הדתי-

הלכתי."⁶⁷

פרופ' ישעיהו ליבוביץ חלק על דעה שכיחה

זו. לדעתו ההלכה היא פרטית, ואין היא

מכירה ומסדירה מציאות מדינית: "מימי

המשנה הקדומה ביותר ועד לאחרוני

הפוסקים לא עסקה ההלכה במציאות

פוליטית-חברתית ישראלית כתופעה בעולם

הטבעי-הריאלי ולא הסדירה את בעיותיה,

מתוך ההנחה היסודית שמציאות כזאת אינה

קיימת - ולא נועדה להתקיים - "בזמן הזה".

היא חוקקה דיני מלוכה אידיאליים מתוך

ההנחה, שאין מלך לישראל אלא המלך-המשתי. היא חוקקה דיני מלחמה אידיאליים מתוך ההנחה שעם ישראל "בזמן הזה" אינו לוחם [...] המשבר של היהדות הדתית בדורנו הוא במה שאין בידה אלא הלכה המושתתת על הנחת-הגלות...⁶⁸ פרופ' ליבוביץ ער לקיומם של גופי-הלכה דוגמת דיני מלוכה או דיני מלחמה, אשר לכאורה מלמדים על אפשרות של גישה הלכתית (נגישות עקרונית) לנושאים מדיניים. אולם הוא מבהיר שקיומם של אלה לא נועד "לזמן הזה". צמצום גבולה של ההלכה איננו אך ורק תולדה של נסיבות הסטוריות של קיום בגלות, קיום שלא איפשר מימוש של נורמות מדיניות (העדר נגישות מעשית), ואף אינו תוצאה של החלטת מדיניות של פוסקי הלכה

לדידו של הרב חיים דוד הלוי ההלכה מצמצמת את השמוש בסמכות שנחסרה לה רק לקביעת עקרונות ויסודות, ואינה מגדירה את המותר והאסור לגבי "משפט מסויים" בנושאים מדיניים.

שלא לישים דינים אלו (העדר נגישות מוסדית). בעצם, ההלכה מעולם לא נועדה למימוש במציאות ההיסטורית - היא ה"זמן הזה" - ולפיכך, אליבא דפרופ' ליבוביץ, לא קיימת נגישות עקרונית לנושאים אלה בעולם ההלכה.⁶⁹

נגישות מוסדית

עצם קיומה של נגישות עקרונית, קרי - האפשרות לדון בהלכה בסוגיות מדיניות, אינה מחייבת את מימושה. יש לברר האם חכמים מעוניינים לממש סמכות זו בפסיקה.⁷⁰

א. הרב חיים דוד הלוי ז"ל קבע:

"יש בתורה שטח מסויים, אשר בו הדברים באו במתכוון סתומים ועמומים. אין למצוא בתורה משטר מדיני או כלכלי ברור. אפילו פרשת המלך באה כה סתומה עד שגרמה למחלוקת רבותינו בתלמוד, אם מצווה או רשות [...] ונשנה הדבר בכמה משטחי החיים הנוגעים לחיי חברה ומדינה. לדעתי, זה כוחה

וגדולתה של תורה, שאין בה משטר ברור ומוגדר, לא מדיני ולא כלכלי, ושתי סיבות לדבר: 1. לפי מהותם של שטחי חיים אלה, ניתנים הם לשינוי מתקופה לתקופה ותורת ה' תורת נצח היא, ונמנעה תורה במתכוון מלקבוע בהם תחומים ברורים ומוגדרים. 2. לא רצתה תורה לכופ את העם לנהוג בחייו החילוניים על-פי משפט מסויים, לא כלכלי ולא מדיני, והשאירה את הבחירה לרצונו החופשי בשטחים אלה. אך לעומת זאת נתנה תורה מצוות, שבהן בחינת עקרונות ויסודות, אשר יכולים להתאים לכל משטר בכל דור ובכל צורת חיים, ותכליתן למנוע את השלילי שבכל משטר אפשרי."⁷¹

בניגוד לפרופ' ליבוביץ, רואה הרב

הלוי בנושאים המדיניים חלק מן

התורה. בכך הוא מכריז על קיומה

של נגישות עקרונית. אולם, לדידו

ההלכה מצמצמת את השמוש

בסמכות שנחסרה לה רק לקביעת

עקרונות ויסודות, ואינה מגדירה

את המותר והאסור לגבי "משפט

מסויים" בנושאים מדיניים.

ההחלטה שלא להתערב אינה

נובעת מהזנחת הנושא או

מרשלנות פסיקתית וכיוצא באלה,

אלא היא החלטה מודעת ומכוונת,

המייצגת את ההעדפה ההלכתית

לכבד את רצונו המשתנה של העם לדורותיו.

בניגוד לחזון אי"ש, הגורס שחופש הבחירה

של העם הוא שיטה של מינים, ובניגוד

לפרופ' ברק, הסובר שאי שפיטות מוסדית

(מדיניות של המנעות מהפעלת השפיטות

במקרים מסוימים) פוגעת בשלטון החוק,⁷²

הרב הלוי רואה בעמימות ההלכתית (בשטח

הנדון) עדות ל"כוחה וגדלותה של

היהדות".⁷³

ב. ראייה נוספת לכך שנגישות עקרונית (קרי

-האפשרות לדון) אינה מוכרחה לבוא לידי

מימוש מוסדי או מעשי היא הקו המקובל

בפסיקה הרבנית לפיו בנושאים מקצועיים

או רפואיים יש להימנע מהפעלת שיקול

הדעת השיפוטי וצריך לקבל את הכרעת

המומחה (בעל-המקצוע, כגון רופא).⁷⁴

בעניין זה חשוב לציין כי גם לרב יוסף דב

סולובייצ'ק מיוחסת עמדה המסתייגת

ממעורבות הלכתית בנושאים מדיניים-

בטחוניים בישראל, עקב השענותו על הקו

(המשך בעמוד 38)